

BOLALAR PSIXOLOGIYASI RIVOJLANISHI VA SHAKLLANISHI.

Turon Universiteti Psixologiya yo'nalishi 2-kurs talabasi

Qulmurodova Ruxshona

Annotatsiya: Mazkur maqolada bolalar psixologiyasi fanining ilmiy asoslari, uning shakllanish bosqichlari va rivojlanish tarixi haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, bolalar psixikasi va shaxsining rivojlanish jarayonlari, yosh davrlari bo'yicha xususiyatlar, ularning ijtimoiy, emotsional va kognitiv o'sishi hamda tarbiyaviy omillar bilan bog'liqligi yoritilgan. Maqolada zamonaviy psixologiyaning bolalar rivojiga yondashuvi ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Bolalar psixologiyasi, rivojlanish bosqichlari, yosh davrlari, psixik taraqqiyot, shaxs shakllanishi, emotsional rivojlanish, kognitiv jarayonlar.

Аннотация: В статье рассматриваются научные основы науки детской психологии, этапы ее становления и история ее развития. В нем также рассматриваются процессы развития психики и личности детей, их возрастные особенности, их социальный, эмоциональный и когнитивный рост, а также их связь с образовательными факторами. В статье также рассматривается подход современной психологии к развитию ребенка.

Ключевые слова: Детская психология, этапы развития, возрастные периоды, психическое развитие, формирование личности, эмоциональное развитие, познавательные процессы.

Abstract: This article discusses the scientific foundations of the science of child psychology, the stages of its formation and the history of its development. It also covers the developmental processes of the child's psyche and personality, the characteristics of age periods, their relationship with social, emotional and

cognitive growth, and educational factors. The article also examines the approach of modern psychology to child development.

Keywords: *Child psychology, stages of development, age periods, mental development, personality formation, emotional development, cognitive processes.*

Bolalar psixologiyasi — bu bolalar ongining, psixik holatining va xulq-atvorining yoshga bogʻliq holda shakllanish va rivojlanish qonuniyatlarini oʻrganadigan ilmiy sohaga tegishlidir. Insonning shaxs sifatida shakllanishi, uning dunyoqarashi, hissiyoti, oʻz-oʻzini anglash jarayoni bolalik davrida poydevor topadi. Shu bois, bolalar psixologiyasining oʻrganilishi nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb ahamiyatga ega. Bu soha pedagoglar, psixologlar va otalar uchun bolani chuqur tushunish va unga toʻgʻri yondashishda ilmiy asos boʻlib xizmat qiladi.

Bolalar psixologiyasi fan sifatida XIX asr oxiri – XX asr boshlarida shakllana boshladi. Uning asoschilaridan biri G. Hall hisoblanadi. U birinchi boʻlib bolalar ruhiy rivojlanishini sistematik oʻrganish zarurligini taʼkidlagan. Shuningdek, J. Piage, L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev, D.B. Elkonin kabi olimlarning ishlari bolalar psixologiyasi fanining shakllanishida muhim rol oʻynadi. J. Piage bolalarda aqliy rivojlanishning bosqichli xarakterga ega ekanligini aniqladi. L.S. Vygotskiy esa madaniy-tarixiy yondashuv asosida bolalar fikrlashi, nutqi va ijtimoiy rivojlanishining ijtimoiy muhit bilan bogʻliqligini oʻrgandi. Bolalar psixologiyasi bola rivojlanishini quyidagi bosqichlarda oʻrganadi: Yangi tugʻilgan davr (0–1 oy): reflektor harakatlar ustun, tashqi olamni his qilish endigina boshlanadi. Goʻdaklik davri (1 oy – 1 yosh): sezgi organlari rivojlanadi, emotsiyalar shakllana boshlaydi, bola ijtimoiy aloqalarga qiziqish bildiradi. Erta bolalik davri (1–3 yosh): nutq rivojlanadi, mustaqillikka intilish kuchayadi. “Men oʻzim!” davri boshlanadi. Maktabgacha yosh (3–6 yosh): rolli oʻyinlar rivojlanadi, tasavvur kengayadi, emotsional va axloqiy meʼyorlar shakllanadi. Boshlangʻich maktab

yoshi (6–10 yosh): mantiqiy fikrlash rivojlanadi, ijtimoiy o‘rin egallashga intilish boshlanadi. O‘smirlik yoshi (11–16 yosh): shaxsiy identifikatsiya, mustaqil fikrlash, o‘zini anglash, maqsadli faoliyatga intilish kuchayadi. Bolaning ruhiy rivojlanishiga quyidagi omillar ta’sir ko‘rsatadi: Biologik omillar: genetik meros, nerv tizimi, salomatlik holati. Ijtimoiy omillar: oila muhiti, tengdoshlar, maktab muhitining ta’siri. Pedagogik omillar: ta’lim-tarbiya sifati, o‘qituvchining yondashuvi, individual yondashuv. Psixologik omillar: bolaning temperamenti, emotsional barqarorligi, stressga chidamliligi. Bu omillar o‘zaro bog‘liq holda bolaning psixologik portretini shakllantiradi. Hozirgi kunda bolalar psixologiyasi turli yo‘nalishlar bo‘yicha rivojlanmoqda: Kognitiv rivojlanish psixologiyasi – bolalarda fikrlash, diqqat, xotira, idrok kabi aqliy jarayonlarni o‘rganadi. Emotsional rivojlanish psixologiyasi – bolaning emotsiyalari, hissiy barqarorligi, empatiya va o‘zini anglashini o‘rganadi. Ijtimoiy psixologiya – bolaning jamiyatdagi o‘rni, tengdoshlar bilan munosabatlari, ijtimoiy moslashuv darajasini tahlil qiladi. Korreksion psixologiya – psixik rivojlanishda buzilishlar kuzatilgan bolalar bilan ishlash, ularning rivojlanishini tuzatishga yo‘naltirilgan. Bolalar psixologiyasi XIX asr oxirlarida mustaqil ilmiy yo‘nalish sifatida shakllanib bordi. Avvaliga bu yo‘nalish pedagogika tarkibida qaralgan bo‘lsa-da, keyinchalik bolalarning o‘ziga xos psixik rivojlanish xususiyatlari mavjudligi aniqlanib, uni alohida fan sifatida ajratish zarurati tug‘ildi. Granvil Stenli Xoll (G. Hall) bolalar psixologiyasiga asos solganlardan biri hisoblanadi. U bolalar ruhiy rivojlanishini sistematik kuzatish orqali, har bir yosh bosqichining o‘ziga xosligini aniqladi. Uning yondashuvi evolyutsion nazariyaga asoslanib, “bolalik – bu kattalarning soddalashtirilgan nusxasi emas, balki o‘ziga xos bosqich” degan g‘oyani ilgari surdi. L.S. Vygotskiy o‘zining madaniy-tarixiy yondashuvi orqali bola rivojlanishining asosiy omili sifatida ijtimoiy muhitni ko‘rsatdi. Uning fikricha, bola rivojlanishida kattalar bilan o‘zaro muloqot, til va jamiyat asosiy rol o‘ynaydi. U “yaqin rivojlanish zonasi” tushunchasini joriy etib, bolaning hozirgi

va potensial rivojlanish darajasi o'rtasidagi farqni aniqlab berdi. J. Piaget esa bolalarning kognitiv rivojlanishini o'rganib, uni to'rt bosqichga ajratdi: Sensomotor bosqich (0–2 yosh) Preoperatsional bosqich (2–7 yosh) Konkret operatsiyalar bosqichi (7–11 yosh) Formal operatsiyalar bosqichi (11 yoshdan yuqori) Bu bosqichlar orqali bola dunyoni qanday qabul qilishi, tafakkur shakllanishi va mantiqiy fikrlashining rivojlanishini ko'rish mumkin. Bolaning rivojlanishi qat'iy bosqichlarga bo'linadi. Har bir bosqichda o'ziga xos psixologik o'zgarishlar sodir bo'ladi: Yangi tug'ilgan chaqaloqlik davri (0–1 oy): Bu davrda bolaning psixikasi hali tashqi muhitga javob bermaydi. Asosiy reflektor faoliyatlar orqali organizm hayotiy faoliyatni davom ettiradi. Go'daklik (1 oy – 1 yosh): Bola tashqi muhitni idrok etishni boshlaydi. Ona bilan emotsional aloqa kuchli bo'ladi. Harakatlar, tovush chiqarish, ko'z bilan kuzatish kabi psixik faoliyat rivojlanadi. Erta bolalik (1–3 yosh): Bu davrda nutq paydo bo'ladi, shaxsiy mustaqillikka intilish kuchayadi. O'yin faoliyati orqali atrof-muhit bilan faol aloqa shakllanadi. Bu davrda "men" tushunchasi shakllanadi. Maktabgacha yosh (3–6 yosh): Bu davrda tasavvur, xotira, ijodkorlik kuchayadi. Bola rolli o'yinlar orqali jamiyatdagi rollarni sinab ko'radi (masalan, shifokor, o'qituvchi, ota-ona). Axloqiy qadriyatlar asoslari paydo bo'ladi. Hissiy barqarorlik kuchayadi. Boshlang'ich maktab davri (6–10 yosh): Bola mantiqiy fikrlashga o'ta boshlaydi, atrofdagilar bahosiga e'tibor kuchayadi. O'qish, yozish, fikrlash jarayonlari faol rivojlanadi. Ijtimoiy aloqalar kengayadi. O'smirlik yoshi (11–16 yosh): Shaxs sifatida shakllanish, o'zini anglash kuchayadi. "Men kimman?" degan savollar ko'payadi. Tanqidiy fikrlash paydo bo'ladi. Emotsional fon o'zgaruvchan bo'ladi. Jismoniy o'zgarishlar ham psixikaga ta'sir ko'rsatadi. Bolaning psixologik rivojiga bir nechta omillar ta'sir ko'rsatadi, ular quyidagilar: Biologik omillar: Genetik meros, nerv tizimining holati, tug'ma salomatlik darajasi. Masalan, aqliy rivojlanish darajasi, temperament, sensorli qobiliyatlar (eshitish, ko'rish) bola faoliyatiga ta'sir qiladi. Oila muhiti: Mehr-muhabbat, e'tibor, qo'llab-quvvatlash bolada ishonch

hissini shakllantiradi. Aksincha, oiladagi janjal, befarqlik, zo‘ravonlik bolada xavotir, qo‘rquv va tajovuzkorlikni kuchaytiradi. Tengdoshlar guruhi: Bolaning ijtimoiylashuvi, o‘zini guruh ichida tutishi, o‘yin orqali ijtimoiy rollarni o‘rganishi uchun muhim manba hisoblanadi. Yolg‘izlik yoki do‘stlardan chetlanish depressiv holatlarga olib kelishi mumkin. Pedagogik omillar: Maktabdagi ijtimoiy muhit, o‘qituvchining bolaning shaxsiga bo‘lgan hurmati, rag‘bat va motivatsiya uslublari bolaning o‘z-o‘zini baholashiga va o‘qishga munosabatiga ta’sir qiladi. Axborot texnologiyalari: Raqamli asrda bolalar psixikasiga ekran va media vositalarining kuchli ta’siri bor. Ular orqali bola vizual va audio axborotni tez qabul qiladi, lekin bu tafakkur va emotsional barqarorlikka ham salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Zamonaviy bolalar psixologiyasi nazariyaga emas, balki amaliyotga yo‘naltirilgan. Psixologlar tomonidan bola bilan ishlashda quyidagi yo‘nalishlardan foydalaniladi: Diagnostik yondashuv: Bola psixikasining rivojlanish darajasi aniqlanadi. Maxsus testlar (xotira testi, emotsional intellekt testi, shaxsiy xususiyatlar testi) orqali bolaning kuchli va zaif tomonlari aniqlanadi. Korreksion va rivojlantiruvchi ishlanmalar: Psixologik o‘yinlar, mashqlar, terapiya usullari orqali bola nutqi, fikrlashi, emotsional barqarorligi ustida ishlanadi. Masalan, “quvonch kundaligi”, “tinchlanish qutisi” kabi metodlar orqali stress kamaytiriladi. Rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar: Bu mashg‘ulotlar orqali bolaning kognitiv qobiliyatlari – xotira, tafakkur, muammo yechish qobiliyatlari rivojlantiriladi. Ijtimoiy psixologik treninglar: Bola ijtimoiy ko‘nikmalar – muloqot, do‘stlik, muammoni yechish, boshqalarning hissiyotini anglash kabi muhim ko‘nikmalarni egallaydi. Oilaviy psixologiya bilan integratsiya: Bola rivojlanishini to‘liq tushunish uchun oilaviy muhitni ham tahlil qilish kerak. Shuning uchun oilalar bilan psixologik suhbatlar va maslahatlar tashkil etiladi.

Bolalar psixologiyasi — bu inson shaxsining shakllanishidagi eng muhim bosqichlarni tahlil qiladigan, unga mos tarbiya va ta’lim berish yo‘llarini belgilab beradigan ilmiy yo‘nalishdir. Bolaning har bir yosh davrida psixik rivojlanish

o'ziga xos bo'lib, u individual, ijtimoiy va madaniy omillar bilan chambarchas bog'liqdir. Shu bois, bolaning rivojlanishini to'g'ri yo'naltirish, uni tushunish va unga mos yondashish nafaqat psixologlar, balki har bir ota-ona, tarbiyachi va pedagog uchun ham muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI.

1. Выготский Л.С. «Психология развития ребенка». – Москва: Просвещение, 2005.
2. Жан Пиаже. «Психология интеллекта ребенка». – СПб.: Питер, 2001.
3. Elkonin D.B. «Psixologiya razvitiya». – Moskva: Akademiya, 2010.
4. Курбонова Г.Т. «Болалар психологияси». – Т.: Ўқитувчи, 2018.
5. Каримова Р. «Ёш ва педагогик психология». – Т.: Маънавият, 2020.
6. Berk L.E. “Child Development”. – Pearson Education, 2013.